

## СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Христина Руменова Михайлова  
“Протестите в Източния блок през 50-80 години на XX век  
/по примера на Полша, Унгария, Чехословакия и България/”

Христина Михайлова е редовен докторант в катедра “Нова и съвременна история” за периода 10.02.2011 – 10.02.2014 с научен ръководител проф. д-р Искра Баева, в резултат на което е завършен и предлагания дисертационен труд в размер на 345 маш.с. Темата е зададена широко и удачно и дава възможност за сравнения и обобщения. По нея са направени и пет на брой публикации.

Обект на изследването са масовите протести в Централна Европа в различните им проявления /митинг, шествие, стачка, бойкот, петиция/ и тяхното отражение в България във времевите граници от смъртта на Й.В.Сталин през 1953 г. до края на социалистическия период, т.е. до първите масови протести през 1989 г. Изследването на исканията, ценностите и нагласите дава възможност да се очертаят общите закономерности в развитието на общественото съзнание по посока на неговото демократизиране, разграничаване на отделните етапи и очертаване на главните им специфики – задача, с която докторантката като цяло успешно се е справила. Що се отнася до България, в посочения период може да се говори само за отражение на събитията и поради това изследването е разширено и за периода след 1989 г., когато в страната се появяват първите масови протести.

Изложението се базира и на архивни материали – преди всичко от фондовете на Дипломатическия архив на Министерство на външните работи, ЦДА, Архива на КРДОПБГДСРСБНА и публикувани документални сборници. Привлечени са спомени, мнения и оценки на участници в събитията, като в някои случаи се анализират и използваните в протестите лозунги и призови, което прави изложението особено живо и дава възможност да се анализират събитията по информация от първа ръка. Всичко това, наред с използването на главната достъпна българска и чуждестранна литература, дава възможност за широк, мащабен анализ в изпълнение на изследователската цел. Не на последно място, анализът на масовите протести дава възможност да се проследи да се очертае прехода от тоталитарна към демократична система – една задача с определено актуално обществено звучене.

В литературата действително не е правен опит за съпоставителен анализ на централноевропейските протестни движения с тези, познати от България след 1989 г. Причината е ясна – тези движения не се развиват паралелно, в исторически план те са “разместени” и като част от различна политическа парадигма /еднопартийна, съответно многопартийна система/ не са съизмерими. В типологично отношение, обаче, а това е и целта на авторката – подобен анализ наистина е ценен, защото дава възможност със силата на индуктивния подход и сравнителния метод да се синтезират основните характеристики на масовия протест, като се очертаят различните му етапи, като при това се откроят спецификите на българското общество. Типологичният и сравнителен анализ, използван от авторката успешно доказва, че българското протестно движение в своя начален период е със силен антизаяр на противопоставянето “ние-те”, с като проявява характерни черти, познати от протестите през 50-те години в Централна Европа.

В пространната **първа глава** /113 маш.с./ главният анализ се съсредоточава върху Полша и Унгария, докато Чехословакия и България през този период не са представителни за анализ. Факторите, обаче, които водят до слабото протестно движение в двете страни от този период са от диаметрално естество и се коренят както в историческата традиция, така и в положението на двете държави в края на Втората световна война. В това отношение Чехословакия с традиционните си русофилски нагласи, успешно решения с помощта на Сталин национален въпрос и “народната демокрация” заема уникално място. Точно комунистите – сред които и много изявени интелектуалци – са тези, които се възползват най-добре от този политически кредит.

Една от главните “**червени нишки**”, пронизваща цялото изложение е въпросът за мястото и ролята на интелектуалците и техните отношения с еднопартийния режим. Не случайно още в първите протести от 50-те години в Полша и Унгария именно интелектуалците /в частност писателите/ са първите, които генерират общественото напрежение и още тогава се разисква и въпроса за вината и историческата отговорност – въпрос, който в Централна Европа през следващите десетилетия отново и отново ще привлича обществената дискусия. Разработването на темата за ролята на интелектуалеца като съвест на нацията и нейните специфики в отделните страни определено е една от най-големите заслуги на предлаганата дисертация. Изложението показва, че в България централноевропейските протестни движения имат ограничен обществен резонанс, предизвикват вяла, изолирана или пък чисто

професионална дискусия и в крайна сметка водят до “затягане на редиците”. Михайлова убедително доказва, че когато през 1989 г. въпросът за вината и обществената отговорност най-сетне се поставя на дневен ред и у нас, поради завоалираната и двузначна позиция на преобладаващата част от нашата творческа интелигенция, легитимираше режима в продължение на десетилетия, този важен обществен въпрос ще предизвика не само разгорещени спорове, но дори обществено объркване. Много добре в изложението е анализирана и връзката на интелектуалеца с други обществени слоеве / с работническата класа, с младежта и студентското движение/, която има различни специфики в отделните страни.

**Втора глава** /96 маш.с./ проследява развитието на протестните движения в Полша и Чехословакия и взаимните им влияния. През 1968 г. реформите на “Пражката пролет”, инициирани от управляващата партия предизвикват най-широк обществен отзвук. Удачно за целите на анализа са привлечени мемоари на участници, репортажите на Г. Марков и две интервюта на Михайлова с български съвременници, съпричастни на идеите на това движение. За допълнителна илюстрация на настроенията са използвани остроумни лозунги, базирани на шегата и пародията – все нови елементи, които говорят за диференциране на обществените настроения, за нарастваща автономност и позитивни нагласи, трасиращи демократичните тежнения. Разбира се, изложението щрихира най-основните белези. Дубчевковите реформи активизират най-широки кръгове, поради което анализът на ролята на интелектуалеца / партиен член, безпартиен, антикомунист/ трябва да бъде още по-прецизно диференциран. Това, обаче, са задачи, които надхвърлят размерите на изследването, чиято първа и основна е да очертае втория етап в развитието на протестните движения.

**Трета глава** /95 маш.с./ анализира протестното движение от времето на “реалния социализъм”, като се спира преди всичко на неформалните организации в Полша и Чехословакия. Развитието на дисидентското движение в двете страни, макар и опиращо се на една и съща международна правна рамка – Хелзинските договорености от 1975 г. и преди всичко т.нар. “трета кошница” за човешките права и размяната на информация – протича при различни вътрешнополитически условия. Полша е отворена на Запад, но изпитва сериозна икономическа криза, която захранва работнически протести, докато Чехословакия е все още стабилна икономически, но “херметически” затворена за външни влияния. Тези отлики в общи линии са добре представени в изложението. По-скромно, обаче, е представен специфичният протест на “втората култура” в рамките на

хусаковата “нормализация”, елитарния характер на хартисткото движение в сравнение с полското дисидентство, опитите за обмен и координация между двете, както и появата през 1989 г. на ново поколение дисидентски организации в Чехословакия. Обобщението, до което авторката стига е, че опозиционните движения в Чехословакия и Полша са вече готови за участие в реалното отхвърляне на системата – заключение, което се потвърждава и от последвалите събития.

Отликите с България се повече от очевидни: докато с “нормализацията” хусаковият режим изхвърля “извън борда” и табуизира всички интелектуални сегменти, свързани с реформаторското движение от 1968 г., то живковият режим, в лицето най-вече на Л. Живкова, се опитва да привлече на своя страна и “инакомислещи” интелектуалци, в резултат на което културата продължава да дава легитимация на управляващите. Като се солидаризира с мнението на проф. Баева за късното възникване на неформалните организации у нас, Михайлова основателно заключава, че до 1989 г. България не се създава традиция на открита интелектуална съпротива. Това е и една от главните причини, поради които преходът от държавен социализъм към демократичен плурализъм протича особено бавно и мъчително – една научна констатация, доказваща професионалната задълбоченост на Михайлова.

Работата на Христина Руменова Михайлова “Протестите в Източния блок през 50-80 години на XX век /по примера на Полша, Унгария, Чехословакия и България/” отговаря на изискванията и притежава всички достойнства на дисертационен труд, което ми дава основание да го оценя положително и с това да го препоръчам на уважаемата комисия.

Доц.д-р Теодоричка Готовска-Хенце,  
Институт за исторически изследвания, БАН.